

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Jelena Šajinović Novaković
Univerzitet u Banjoj Luci
Filološki fakultet

UDK 81'1: 81'42:81'322.2
DOI 10.7251/fil1511067s

KONTINUIRANO UPUĆIVANJE NA ŽIVE I NEŽIVE ENTITETE U PISANOM DISKURSU

Apstrakt: *Cilj ovoga rada je da ispita kako teče kontinuirano upućivanje na neki entitet u pisanom diskursu. Pošto smatramo da kontinuirano upućivanje na neki referent zavisi od prirode referenta na koji se upućuje, posebno smo analizirali upućivanje na žive, a posebno na nežive referente. Jedna od karakteristika jezika je njegova referencijalna funkcija koja nam omogućava ne samo da identifikujemo stvari, bića, predmete, već i da na njih uputimo ili kontinuirano upućujemo koristeći čitav niz referencijalnih sredstava od nedvosmislenih imenskih fraza, repeticije imenske sintagme, preko ličnih zamjenica i demonstrativa. Uspješnost uspostavljanja i održavanja toka referencijacije zavisi od toga da li je čitaocu omogućeno da prati učesnike, događaje ili predmete koji se pojavljuju u tekstu. Tekst koji nam je poslužio za ovakvu vrstu analize je pripovijetka pisana na engleskom i srpskom jeziku.*

Ključne riječi: *diskurs, referencijacija, živi i neživi referenti, pripovijetka.*

1. Uvod

U pristupu koheziji kojeg nude Halliday i Hasan (1976), referencijacija se ograničava na vezu identiteta koja postoji između dva lingvistička izraza. U primjeru ekscerpiranom iz našeg korpusa zamjenica *he* (on) upućuje na Mr. Pirzadu u tekstualnom svijetu:

Before eating Mr. Pirzada always did a curious thing. *He* took out a plain silver watch without a band, which he kept in his breast pocket [...].

(IoM, str. 35)

Drugim riječima, pod referencijacijom se podrazumijeva onaj fenomen koji čitaocu ili slušaocu omogućava da uprati, odnosno prati učesnike, događaje i predmete koji se pojavljuju u tekstu uviđanjem veze sa tekstom koji je prethodio i tekstom koji slijedi. Uvezivanje teksta na ovaj način vrši se repeticijom imenske sintagme i pronominalnom anaforam. Prvobitan izbor referencijalnog sredstva kao i kombinacija sredstava referencijacije kojima će se održavati tok referencijalnog kontinuiteta zavise od ograničenja koja pisani diskurs nameće pri uspostavljanju i održavanju toka referencijalnog kontinuiteta, ali i od prirode referenta na koji se upućuje. Pomenuta

ograničenja su najčešće uslovljena vrstom, dužinom i strukturom diskursa, a uglavnom proizilaze iz pragmatičkih i tekstualnih aspekata jezika.

U vezi s tim je i predmet ovog rada čiji je cilj je da se ispita kako teče kontinuirano upućivanje na neki entitet u pisanom diskursu. S obzirom da je naša pretpostavka da se referencijacija drugačije uspostavlja i održava kod upućivanja na žive, a drugačije kod upućivanja na nežive entitete, rad smo strukturisali tako da se posebno analiziraju ova dva segmenta.

Kao korpus za analizu pisanog diskursa poslužile su nam odabrane pripovijetke pisane na engleskom i srpskom jeziku iz sljedećih zbirki pripovijedaka: *The Interpreter of Maladies* (IoM), *Carski rez i druge priče* (CR), *Konji Svetog Marka* (KSM) i *Stakleni puž* (SP).

Poređenje toka referencijalnog kontinuiteta u dva jezika pomoglo nam je da rasvijetlimo da li i u kojoj mjeri systemske razlike između engleskog i srpskog jezika utiču na uspostavljanje referencijalnog kontinuiteta, s obzirom da se radi o funkcionalnom i pragmatičkom, a ne gramatičkom fenomenu.

Analiza korpusa potvrdila je nekoliko karakteristika vezanih za fenomen referencijacije u pisanom tekstu. Zajednička karakteristika oba

jezika odnosi se na prvo pominjanje referenta. Novi referent se u diskurs uvodi imenskom sintagmom, bilo da ta sintagma u sastavu ima lično ime ili opšti naziv. Uspostavljena referencijalna kontinuitet je u najvećem broju slučajeva pronominalna.

U srpskom jeziku, odsustvo lične zamjenice je primarno sredstvo održavanja referencijalnog kontinuiteta.

Pronominalna anafora u korpusu pisanom na engleskom jeziku najčešće je ostvarivana ličnim zamjenicama. Odsustvo lične zamjenice u nominativu nije karakteristično sredstvo održavanja kontinuiteta u engleskom jeziku.

S obzirom da su dio analiziranog korpusa bili i toponimi, treba istaći da je referencijalna kontinuitet kod ovih entiteta u dva jezika uglavnom tekla repetitivnom imenske sintagme. Primjeri zamjeničkog upućivanja na toponime su jako rijetki i javljali su se u svega 2% primjera.

Na druge nežive referente upućivalo se i repetitivnom imenske sintagme i pronominalnom anaforam, s tim što srpski jezik bilježi i odsustvo lične zamjenice u nominativu kao jedno od mogućih referencijalnih izraza.

2. O problemu referencijacije i njenom održavanju

Jedna od karakteristika jezika jeste da govornom licu dozvoljava da kombinovanjem izraza, uputi na neki entitet diskursa, koji može biti živ ili neživ. Kod upućivanja na nežive referente kombinacija specifičnih izraza je nešto ograničena.

Upotrebom imenske fraze *the Queen of The United Kingdom* jasno se i bez dvojbe upućuje na jedinu osobu koja nosi titulu kraljice Ujedinjenog kraljevstva. Na pomenuti referent se nedvosmisleno može uputiti i jedinstvenim referencijalnim izrazom koji takođe upućuje na kraljicu Engleske, a to je lično ime Elizabeta II. Međutim, koji će referencijalni izraz biti upotrijebljen u pisanom diskursu ne zavisi samo od izbora govornog lica već i od kognitivnih karakteristika sagovornika, kao i od vrste teksta u ko-

jem se vrši upućivanje na pojedinu ličnost, predmet, stvar ili pojavu. Tako, umjesto ovih nedvosmislenih imenskih fraza govorno lice može podjednako uspješno po referencijaciju da koristi lične zamjenice (ona) ili demonstrative (ta/ova) kako bi uputio na pomenuti referent. Jedino pravilo koje karakteriše većinu pisanih tekstova odnosi se na prvo pominjanje referenta, odnosno njegovo uvođenje u diskurs. Za prvo pominjanje neophodno je upotrijebiti onaj referencijalni izraz koji će sagovorniku omogućiti da prepozna o kojem je referentu riječ. U tu svrhu najčešće se koriste lična imena. Za svako sljedeće upućivanje na isti referent koriste se određeni i anaforski izrazi. Međutim, da to nije uvijek slučaj pokazuje primjer iz našeg korpusa, u kojem se tok referencijalnog kontinuiteta ostvaruje ličnim imenom iza kojeg slijedi neodređen izraz:

Mr. Das stepped out of car and stretched his legs by squatting briefly to the ground. *A clean-shaven man*, he looked exactly like a magnified version of Ronny.

(IoM, str. 48)

Iako bismo očekivali da se sljedeće pominjanje referenta označenog kao gospodin Das vrši određenom imenskom sintagmom, s obzirom da je gospodin Das već uveden u diskurs kao gospodin Das, javlja se izuzetak pojavom neodređene sintagme (*a clean-shaven man*), što možemo jedino povezati sa asocijativnim poređenjem koje se vrši u istoj rečenici. Kao rezultat tog poređenja gospodin Das se javlja kao nova ličnost, ona koja uočljivo podsjeća na jedan drugi referent diskursa označen kao Ronny, čime je opravdana upotreba neodređenog člana.

Onog trenutka kada se identifikuje željeni referent, referencijalni kontinuitet može poteći ili pronominalno ili repetitivnom imenske sintagme. Svaki od ova dva pomenuta referencijalna sredstva ima svoje specifične karakteristike.

Kontinuitet koji se realizuje pronominalno omogućava da se sa manje riječi uputi na istu stvar, ali pretpostavlja da sagovornik dobro poznaje kontekst i da raspolaze određenim kogni-

tivnim karakteristikama koje će mu pomoći da uspješno prati tok referencijalnog kontinuiteta.

Upotreba ponovljene imenske sintagme pri ostvarivanju referencijalnog kontinuiteta omogućava lakše poimanje i praćenje rečenog i ne zahtijeva dublju aktivaciju kognitivnih sposobnosti sagovornika.

U nekim ranijim istraživanjima na ovu temu (Givon 1983), izbor referencijalnog izraza kao i pravila o održavanju referencijalnog kontinuiteta mjerena su izračunavanjem linearne distance između anafore i antecedenta pomoću klauza. Mi se u ovom radu nismo bavili pitanjem zakonitosti, u smislu da utvrđujemo granicu na kojoj se smjenjuju pronominalna anafora i ponovljena imenska sintagma, već ispitivanjem toka kontinuiteta u zavisnosti od prirode referenta.

3. Upućivanje na žive referente

U svakom jeziku postoje izvjesni izrazi kojima se upućuje na neki objekat i umjesto da se tumače posredstvom sebe samih, semantički, oni ostvaruju referencijaciju tako što upućuju na nešto što treba tumačiti (Halliday, Hasan 1976: 31). U slučaju referencijacije, informacija koju treba naći je samo referencijalno značenje, identitet neke pojedinačne stvari ili grupe stvari na koju se upućuje.

Kada se govori o referencijalnim izrazima većina lingvista koja se bavila proučavanjem referencijacije i njenih pratećih elemenata, iako ima različite pristupe ovoj problematici, saglasna je da uspješna referencijacija zavisi od niza faktora među kojima značajno mjesto zauzimaju i referencijalni izrazi. Dobar odabir referencijanih izraza, uz ostale činioce koji utiču na tok referencijacije, omogućava postizanje osnovnog cilja, to jest uspješne komunikacije među sagovornicima bez obzira da li se ona realizuje u pisanom ili govornom diskursu.

Osim toga, svaki jezik ima ono što zovemo generalna sklonost ka nekom određenom referencijalnom izrazu kao i specifične sklonosti koje su osjetljive na pojedine tipove teksta (Baker 1992: 183).

Najčešće korišćeni referencijalni izrazi u engleskom jeziku i srpskom jeziku su lična imena, određene imenske sintagme, lične i pokazne zamjenice¹.

Iako se naizgled čini da se u oba jezika referencijacija održava istim referencijalnim sredstvima, za srpski jezik je karakteristično odustvo lične zamjenice u nominativu. Na pitanje zašto je to tako odgovor treba potražiti u tipološkoj podjeli jezika koja srpski jezik svrstava u flektivne, a engleski u djelimično flektivne jezike.

Treba imati na umu da lična imena, zamjenice, određeni izrazi i demonstrativi mogu biti u službi referencijacije, ali i da postoje slučajevi u kojima je njihova upotreba nereferecijalna, kao na primjer kada se određeni izrazi upotrebljavaju atributivno. Kod atributivne upotrebe sadržaj opisa je centralan za iskaz, govorno lice nastoji da identifikuje informaciju o tome ko ili šta se uklapa u dati opis (Abbott, 2010: 142), a ne ko je stvarni referent na koga se upućuje.

Prilikom upućivanja na žive referente u ovoj vrsti pisane narativne forme korišćeni su sljedeći referencijalni izrazi: lična imena, titule, lične, prisvojne i pokazne zamjenice, odsustvo lične zamjenice u nominativu kao i imenske fraze koje koreferencijalno upućuju na neki entitet diskursa, što ilustrujemo primjerima datim u tabeli 1 i 2.

Tabela 1. Referencijalni izrazi korišćeni u narativnim pripovijetkama na engleskom jeziku (živi referenti)

lično ime	<i>Mr Pirzada</i> won't be coming today.
lično ime u genitivu	<i>Shukumar's</i> long fingers linked with hers [...]
lična zamjenica	Worried that <i>he</i> might disturb her, Mr. Kapasi [...]
prisvojna zamjenica (u determinativnoj funkciji)	Mrs. Das said blowing on <i>her</i> nail [...]
kratka imenska fraza	<i>the Indian man</i>

¹ Do zaključka se došlo analizom tekstova pisanog diskursa u okviru šireg istraživanja.

Tabela 2 Referencijalni izrazi korišćeni u narativnim pripovijetkama na srpskom jeziku (živi referenti)

lično ime	<i>Andelar</i> je dolazio na predavanje bez kaiša.
titula	<i>Monah</i> je premro od straha.
lična zamjenica	Posadila <i>ga</i> je za sto [...]
odsustvo lične zamjenice	[...] <i>zastao</i> je na pola puta i <i>osetio</i> da ga gledamo.
pokazna zamjenica	Vidi ti njega, <i>taj</i> hoće da preskoči sopstvenu senku!
prisvojna zamjenica	Umesto vrata <i>njegovi</i> ključari morali su čuvati <i>njegovo</i> ime.
imenska fraza	<i>Ljudi s praporcima na ubu</i>

Upoređujući podatke do kojih smo došli analizirajući pripovijetke iz oba korpusa, vidjeli smo da je u ovakvoj vrsti teksta, bez obzira da li je pisan na engleskom ili na srpskom jeziku, novi živi referent u diskurs uvođen imenskom sintagmom. Ta imenska sintagma je u najvećem broju primjera u svom sastavu imala lično ime. I dok je referencijacija uspostavljena imenskom sintagmom, dalji tok referencijalnog kontinuiteta odvijao se upotrebom pronominalnih referencijalnih sredstava što kvantitativno prikazujemo u tabelama 3 i 4.

Tabela 3 Referencijalni kontinuitet u narativnim pripovijetkama, engleski jezik (živi referenti)

Repeticija imenske sintagme		Pronominalna anafora		
ličnim imenom	drugom sintagmom	ličnom zamjenicom	prisvojnom zamjenicom	odsustvom l.z.
131	1	278	97	0

Tabela 4 Referencijalni kontinuitet u narativnim pripovijetkama, srpski jezik (živi referenti)

Repeticija imenske sintagme		Pronominalna anafora		
ličnim imenom	drugom sintagmom	ličnom zamjenicom	prisvojnom zamjenicom	odsustvom l.z.
120	18	98	37	161

Pronominalna anafora u korpusu pisanom na engleskom jeziku najčešće se ostvarivala ličnim zamjenicama, a po učestalosti upotrebe u engleskom jeziku slijedile su je prisvojne zamjenice, dok primjere upotrebe odsustva lične zamjenice u nominativu nismo zabilježili. Za razliku od engleskog jezika, u srpskom jeziku je dominiralo odsustvo lične zamjenice, a po broju primjera kojima je pronominalno upućivano na neki entitet diskursa slijedila je lična zamjenica.

Kada su u pitanju prisvojne zamjenice za srpski jezik je bio karakterističan dualni oblik prisvojne zamjenice za treće lice koja se javljala u formi prisvojne pridjevske zamjenice za svako lice *svoj*, ali i u formi *njen/njegov*. Sudeći po analiziranim primjerima, prisvojnim oblikom *svoj* upućivano je na blizinu, bilo da je riječ o emotivnoj ili fizičkoj blizini. Za sve ostale slučajeve označavanja pripadnosti korišćen je oblik *njen* odnosno *njegov*:

[...] *reče ona i poljubi* svog arhitektu Davida Senmuta [...] (SP, str. 155)

Uveče njen dečko je došao prvi put u posetu, osetio je na sebi *sua tri njena prstena.*

(CR, str. 6)

Kvantitativnom analizom problema referencijalnog kontinuiteta obuhvatili smo i tradicionalni pristup referencijalnom kontinuitetu prema kojem prelaz u pasus uvijek označava prekid pronominalne kontinuitete. Marslen-Wilson (1982), Tomlin (1987) i Fox (1987b) su pokazali, iako su svi koristili različite metode, da je granica pasusa mjesto koje označava da je vrijeme da govorno lice ponovo upotrijebi potpunu imensku frazu čak i kad je referent nedavno pomenut. Prema njihovom viđenju, granice među pasusima utiču na kontinuitet referencijacije tako što određuju kada prekinuti pronominalnu referencijaciju i ponovo uvesti potpunu imensku frazu.

Naša analiza je pokazala da početak pasusa može, a i ne mora biti mjesto gdje počinje nova tema. Analizirajući tok referencijalne kontinuitete prilikom prelaska u novi pasus uočili smo da je referencijalni kontinuitet u većem broju primjera obilježila repeticija imenske sintagme, a u nešto manjem broju slučajeva i pronominalizaci-

ja, u oba jezika, što govori u prilog našoj tvrdnji da početak pasusa nije uvijek znak da treba prekinuti pronominalnu anaforu. U tabeli 5 i 6 dajemo numerički prikaz podataka izvršene analize toka referencijalne kontinuiteta prilikom prelaza u novi pasus.

Tabela 5 Prelaz u pasus u narativnim pripovijetkama, engleski jezik (živi referenti)

Prelaz u pasus	
repeticijom imenske sintagme	pronominalnom anaforam
72	31

Tabela 6 Prelaz u pasus u narativnim pripovijetkama, srpski jezik (živi referenti)

Prelaz u pasus	
repeticijom imenske sintagme	pronominalnom anaforam
41	42

4. Upućivanje na nežive referente

Neživi referenti iz našeg korpusa uvedeni su u diskurs zajedničkom imenicom, koja ih označava. Na njih se upućivalo ličnim, prisvojnim i povratnim zamjenicama, kao i kratkim imenskim frazama. U tabeli 7 dajemo primjere referencijalnih izraza korištenih kod upućivanja na nežive referente na engleskom jeziku, a u tabeli 8 na srpskom jeziku.

Tabela 7 Referencijalni izrazi korišteni u narativnim pripovijetkama, engleski jezik (neživi referenti)

lična zamjenica	[...] he wound <i>it</i> and arranged <i>it</i> [...]
prisvojna zamjenica	Mr. Pirzada leaned over the pumpkin [...] and inhale <i>its</i> contents.
povratna zamjenica	[...] Dacca was repairing <i>itself</i> slowly [...]
kratka imenska fraza	<i>plain silver watch</i>

Tabela 8 Referencijalni izrazi korišteni u narativnim pripovijetkama, srpski jezik (neživi referenti)

lično ime	[...] na <i>Žiči</i> se i danas mogu nazreti tragovi drevnih vratanica.
lična zamjenica	[...] izvadio upaljač i stavio <i>ga</i> [...]
pokazna zamjenica	[...] ko će <i>to ime</i> pročitati [...]
odsustvo lične zamjenice	[...] <i>ne sme se</i> zapisati [...]
prisvojna zamjenica	<i>Njena</i> četiri zuba imaju određeno značenje.
imenska fraza	četverozuba viljuška

Kod upućivanja na nežive referente, predmete, stvari i pojave u oba jezika referencijacija je tekla repeticijom imenske sintagme, ali i pronominalno, gotovo u podjednakom broju primjera u engleskom jeziku, dok je u srpskom jeziku češće korišćena repeticija imenske sintagme iz čega se da zaključiti da srpski jezik ima svoju kontinualnu preferenciju kada su u pitanju neživi referenti. Tabele 9 i 10 numerički prikazuju tok referencijalnog kontinuiteta repeticijom imenske sintagme i pronominalnom anaforam.

Tabela 9 Referencijalni kontinuitet u narativnim pripovijetkama, engleski jezik (neživi referenti)

Repeticija imenske sintagme	Pronominalna anafora		
	ličnom zamjenicom	prisvojnomo zamjenicom	odsustvom l.z.
9	8	1	0

Tabela 10 Referencijalni kontinuitet u pripovijetkama, srpski jezik (neživi referenti)

Repeticija imenske sintagme	Pronominalna anafora		
	ličnom zamjenicom	prisvojnomo zamjenicom	odsustvom l.z.
34	7	1	2

Zanimljivo je istaknuti da su analizom korpusa izdvojeni primjeri kojima se na neživi entitet upućuje imenskim frazama koje u svom nazivu imaju lično ime. Referencijalni kontinuitet kod istih se uglavnom ostvarivao repetitivom ličnog imena i to u oba jezika čime je pokazano da je priroda neživih referenata ovog tipa najočitije uticala na tok referencijalnog kontinuiteta s obzirom da je u 97% slučajeva zahtijevala ponovljenu upotrebu imenske sintagme.

5. Zaključak

Na kraju ostaje da sumiramo podatke do kojih smo došli. Već je bilo riječi o tome da svaki jezik ima sklonost ka nekom određenom referencijalnom izrazu kao i specifične sklonosti koje su osjetljive na pojedine tipove teksta.

Činjenica da smo analizirali dva jezika, engleski i srpski, koji ne pripadaju istoj tipološkoj kategoriji, donekle objašnjava pomenute razlike u održavanju referencijalnog kontinuiteta.

Osim toga, tekst koji smo izabrali je pisani narativ koji takođe ima svoje specifične karakteristike, i koji je, kako navodi Ventola (1987: 141), povezaniji i tješnji u odnosu na govorni.

Još jedna od karakteristika pisanog teksta su kohezija i koherencija koje podrazumijevaju mrežu veza koje utiču na organizaciju teksta, a samim tim i na tok referencijalnog kontinuiteta.

Sve ove osobnosti analiziranog teksta doprinose uspostavljanju i oblikovanju toka referencijacije. Međutim, pored pomenutog okruženja u kojem se neki entitet pojavljuje, na referencijaciju utiče i priroda referenta na koji se upućuje.

Analizirani pisani diskurs zahtijeva poštovanje dva pravila. Prvo se odnosi na pravilo prvog pominjanja referenta ili uvođenja referenta u diskurs, a drugo na kontinuirano upućivanje na toponime.

Uvođenje referenta u diskurs gotovo uvijek se ostvaruje imenskom sintagmom, čiji je zadatak da olakša identifikovanje željenog referenta.

Kontinuirano upućivanje na toponime gotovo uvijek se vrši ponovljenom imenskom sintagmom, dok je pronominalno upućivanje na toponime zanemarljivo s obzirom na činjenicu

da se u analiziranom korpusu javilo u svega 2% primjera.

Izvori

1. Lahiri, Jhumpa (1999), *The Interpreter of Maladies*. Boston New York: Houghton Mifflin Harcourt, str. 9–80.
2. Pavić, Milorad (1976), *Konji Svetog Marka*. Beograd: Prosveta, str. 7–27.
3. Pavić, Milorad (1998), *Stakleni puž: priče sa interneta*. Beograd: Dereta, str. 129–155.
4. Pavić, Milorad (2003), *Carski rez i druge priče*. Beograd: Dereta, str. 5–13, 77–91.

Literatura

1. Abbott, Barbara (2010), *Reference*, Oxford: Oxford University Press.
2. Baker, Mona (1992), *In Other Words: A Coursebook on Translation*, London: Routledge.
3. Fox, Barbara. A. (1986), „Local patterns and general principles in cognitive processes: anaphora in written and conversational English“, *Text* 6, 1: 25–51.
4. Fox, Barbara. A. (1987), *Discourse structure and anaphora*, Cambridge: CUP.
5. Givón, Thomas (1983 b), *Topic continuity in discourse: a quantitative crosslinguistic study*. Typological studies in language series (vol. 3). Amsterdam: John Benjamins.
6. Halliday, Michael. A. K. and Ruqaiya Hasan (1976), *Cohesion in English*, London: Longman Group.
7. Marslen-Wilson, William. D. et al. (1982), „Producing interpretable discourse: The Establishment and Maintenance of Reference“, *Speech, Place, and Action. Studies in Deixis and Related Topics*, ed. R.J. Jarvella and W. Klein, Chichester: Wiley, 339–378.
8. Tomlin, Russell (1987), „Linguistic Reflections of Cognitive Events“, R. Tomlin (ed.) *Coherence and Grounding in Discourse*, Amsterdam: John Benjamins, p. 455–479.
9. Ventola, Eija (1987), *The Structure of Social Interaction*, London: Pinter.

PERMANENT REFERENCE TO LIVING AND NON-LIVING THINGS IN WRITTEN DISCOURSE

Summary

The aim of this paper is to analyse referential continuity in written discourse. Holding a view that referring to an entity depends on the nature of the entity itself, we analysed reference to animate and inanimate entities separately. One of the characteristics of language is its referential function which helps us not only to identify referents but to refer to them continuously using a wide spectrum of referring expressions from unambiguous noun phrases and repetition to personal pronouns and demonstratives. The efficiency of establishing and maintaining referential continuity is assessed with the ability of readers to identify and track referents in text. The text we used for the analysis is a narrative story in English and Serbian.

jelena.sajinovic@unibl.rs